

Kapitola 1

Hospodářská soutěž

1.1 Pojem hospodářské soutěže

Soutěž v obecném pohledu je spíše zkoumána jako sociologický jev. Různých definic soutěže je takřka bezpočet. Položíme-li je vedle sebe a shrneme ty základní znaky jim společné, vykrystalizuje její obecné vymezení jako **souběžné usilování několika osob o touž věc, o dosažení co nejlepšího výsledku, pokud jde o uspokojení jejich zájmů v dané oblasti společenských vztahů.**¹ Pokud se od sebe liší, je to dáno jen úhlem pohledu, pod nímž se jednotliví autoři tímto společenským jevem zabývají. Do rámce společenských vztahů v nejširším smyslu náleží i vztahy hospodářské a i uvnitř nich pochopitelně dochází k obdobným jevům jako v jiných oblastech života společnosti, a tedy i k soutěži, jejíž povaha se oproti pojmání soutěže v jiných oblastech společenských vztahů vyhraňuje v pojem hospodářské soutěže. Pro jeho nejobecnější vymezení postačí, jestliže výše uvedenou definici rozšíříme i do oblasti ekonomických vztahů a soutěž vymezíme jako „soupeření dvou nebo více hospodářských subjektů na téže straně tržních vztahů (nabídky či poptávky) k dosažení hospodářského výsledku záležejícího v uskutečnění směny výrobků nebo služeb s týmiž potenciálními účastníky trhu, a to takové soupeření, které vzájemně ovlivňuje hospodářskou činnost těchto subjektů a vytváří na straně druhých potenciálních účastníků tržních vztahů objektivní možnost volby mezi různými soutěženými nabídkami či poptávkami.“²

Pak si můžeme položit otázku, co od hospodářské soutěže požadujeme, zda a jaké jsou důvody toho, aby ona sama byla jako statek sám o sobě chráněna ve veřejném zájmu

¹ V nejobecnější poloze se pojmem soutěže zabývají výkladové slovníky, které ji charakterizují jako souběžné usilování, ba někdy i zápas několika osob o touž věc a co nejlepší výsledek. Z autorů zabývajících se hospodářskou soutěží v době první republiky najdeme obdobné vymezení u Engliš (ENGLIŠ, K. Národní hospodářství. Praha : Orbis, 1946, s. 100), který hospodářskou soutěž spatřuje v tom, že „více osob žádá nebo nabízí totéž a mezi sebou zápasí; je tedy k tomu třeba identita předmětu (soutěže), pluralita osob (soutěžících) a zápas mezi nimi (soutěž) o předmět soutěže.“ Skála v souvislosti nekalou soutěží soutěž samu definuje jako spoluzávodění o zákaznictvo a odbyt zboží (SKÁLA, K. Nekalá soutěž. Praha, 1927). Z literatury české po r. 1989 je třeba zejména uvést definici Knapovu: „Soutěž lze vymezit jako souběžnou snahu soupeřících subjektů dosáhnout určitého cíle před ostatními soutěžícími, popř. dosáhnout tohoto cíle lepším způsobem než ostatní. Prostředkem pro dosažení uvedeného cíle je vůle a schopnost přizpůsobit se co nejlépe přírodním a společenským podmínkám potřebným k jeho dosažení .... To platí nejen pro oblast činnosti hospodářské, nýbrž pro všechny činnosti ve společnosti.“ (KNAP, K. Právní ochrana hospodářské soutěže. Díl I. Praha : ČSVA, 1991, s. 5). Přehled definic ve vztahu k hospodářské soutěži v německé literatuře podal KNÖPPFLE, R. Kartellrundschaу. Köln : Carl Heymans Verlag, 1966.

² KNAP, K. Právo hospodářské soutěže. Praha : Orbis, 1973, s. 17.

reprezentujícím také zájmy jednotlivých účastníků trhu, jimiž jsme jako spotřebitelé i my. Pohledy na to se liší podle toho, v jakém prostředí účastníci trhu jsou, zda jsou bezprostředními soutěžiteli, kteří hledají určité garance soutěžní svobody, nebo zda jsou toliko ve spotřebitelské sféře a jejich zájem se soustřeďuje na to, jaké míře blahobytu se mohou v určité soutěžní struktuře těšit. Na očekávání prvních odpovídají jednotlivé ekonomické modely a školy, které formují základní ekonomické předpoklady soutěže, na očekávání druhých reaguje spíše státní hospodářská politika. Ta pak určuje míru nezbytné regulace ekonomickými i právními nástroji, aby uspokojila legitimní očekávání obou sfér.

Je proto účelné, abychom se alespoň ve stručnosti seznámili se základními modelovými představami a poznatky ekonomické vědy, které v průběhu vývoje různou měrou přispívaly k formování toho, co se stalo soutěžním právem.

1.2 Ekonomické základy politiky hospodářské soutěže

Obsah právních norem má vždy původ v mimoprávní sféře. Soutěžní právo je pak především vyjádřením zákonodárcových představ o významu a funkci soutěže pro ekonomiku dané země, které se zpravidla opírají o poznatky ekonomické vědy. Pro pochopení a správnou aplikaci soutěžněprávních norem je proto nezbytné mít představu alespoň o hlavních ekonomických teoriích, neboť různé teoretické přístupy přisuzují soutěži rozdílné funkce a pro soutěžní politiku formulují dosti odlišná doporučení. Ekonomickému základu soutěžní politiky můžeme zde věnovat pouze omezený rozsah. Domníváme se, že nejpřínosnější je naplnit jej přehledem hlavních proudů ekonomických škol, neboť takový přístup umožní čtenářům nejrychlejší a nejsnazší orientaci při hlubším studiu dané problematiky a zároveň je upozorní na klíčové momenty ve vývoji soutěžní politiky jako základu soutěžního práva. O některých ekonomických souvislostech se dále zmíníme v rámci výkladu jednotlivých částí soutěžního práva.

Úvodem je třeba uvést, že ekonomická věda pracuje se zjednodušenými ekonomickými modely reálného světa. Z ekonomických analýz se pak snaží vytvořit ideální stav, kterého by bylo záhodno docílit. Předpoklady, na nichž jsou ekonomické modely vybudovány, nejsou za všech podmínek nebo dokonce vůbec splněny (viz např. model dokonalé konkurence), přesto lze na základě poznatků z modelů odvozených učinit praktické závěry – modely mají v takovém případě referenční hodnotu. Omezení modelů vyplývající z předpokladů si však musíme být vždy vědomi.

V průběhu času se ukázalo, že autoregulační systém svobodné soutěže (závěry klasické politické ekonomie) není s to zajistit každému skutečně svobodné jednání a respektování

jedince své hranice tam, kde začíná svoboda toho druhého. Je proto nutné připustit, že v určitých situacích je ingerence státu do hospodářské svobody z hlediska hospodářské politiky legitimní.

Do dnešního dne byly pokusy o vytvoření obecně platného teoretického systému, jenž by umožňoval formulaci nesporných pravidel soutěžní politiky, neúspěšné. Zjistíme, že převážně akceptovaná teoretická východiska se v průběhu času mění a pozice výrazného státního intervencionismu střídají postoje upřednostňující tržní autoregulační mechanismy. Bylo by ovšem chybou se domnívat, že ve všech případech byly již názory té či oné školy překonány; naopak, za určitých podmínek, či v některých tržních strukturách mohou opět nalézt praktické uplatnění. To může platit například v případě nově nebo dynamicky se rozvíjejících odvětví ekonomiky, tedy všude tam, kde došlo k podstatné změně tržních podmínek.

Soutěžní politika je také ovlivňována snahou států nebo nadstátních seskupení o zajištění mezinárodní úspěšnosti jejich ekonomik. Tyto vlivy můžeme v současné době do určité míry vysledovat v právě probíhajících zásadních reformách komunitárního soutěžního práva.

1.2.1 Klasická politická ekonomie

Nejnámějším představitelem klasické politické ekonomie je bezesporu **A. Smith**.³ Východiskem přístupu příslušníků tohoto ekonomického směru byla snaha o garanci individuální svobody,⁴ jejíž využívání má podle závěrů klasiků politické ekonomie za určitých předpokladů vést ke vzniku tržního řádu, který onou slavnou „neviditelnou rukou trhu“ koordinuje sobecké usilování jednotlivců směrem k optimálním (efektivním) celospolečenským výsledkům.

Předpoklady vzniku tržního řádu, tzv. fundamentální přirozené zákony, byly formulovány **D. Humem** jako zákon stability vlastnictví, zákon dobrovolného převodu vlastnictví a zákon dodržování slibů.⁵ Pokud se tržní subjekty chovají nezávisle, je jich dostatečně velký počet (jenž vede k eliminaci suprakompetitivního zisku), disponují dostatečnými informacemi o trhu a časem nezbytným pro přizpůsobení se tržním podmínkám,⁶ ustálí se trh v rovnováze. Oním hnacím mechanismem je přitom konkurence – sobecké usilování jednotlivých tržních subjektů.

³ Jeho nejznámější dílo je *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Bohatství národů).

⁴ Vznik klasické politické ekonomie je datován na konec 18. a začátek 19. století, historické souvislosti jsou zřejmé. Klasikové politické ekonomie byli velkými kritiky tehdy uplatňované merkantilistické politiky. Blíže srov. např. SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 2.

⁵ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 41.

⁶ Dle SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 3.

Roli státu potom je chránit společnost před vpádem jiných samostatných společností, zajistit výkon spravedlnosti a provozovat některé veřejné stavby a zařízení, které by byly pro soukromé investory nerentabilní.⁷ A. Smith odmítal jako nepřijatelné trvalé monopoly (jejichž projevem je ohrožení svobody jednotlivce a ztráta společenského blahobytu), připouštěl ovšem dočasné monopoly jako „odměnu“ za pionýrský počín, například navázání obchodních vztahů se „vzdáleným barbarským národem“.⁸

Další vývoj ukázal, že garance neomezené svobody vede ke vzniku koncentrovaných tržních struktur a soukromé tržní moci a následně k zániku tržního řádu a s ním i svobody jednotlivce.⁹ A. Smith si sice nebezpečí kartelizace uvědomoval,¹⁰ avšak nepovažoval za možné či potřebné, aby proti němu stát bojoval.

1.2.2 Neoklasický model dokonalé konkurence

Neoklasická škola¹¹ je původcem známého **modelu dokonalé konkurence**, na nějž následující směry ekonomického myšlení více či méně navazují. Neoklasický model dokonalé konkurence a na něj navazující analýza nedokonalé konkurence často (a dovolujeme si říci, že oprávněně) představuje východisko pojednání o soutěžním právu.¹² Neoklasická škola se od klasické školy politické ekonomie liší tím, že nebere do svých úvah faktor času. Proto se také zpravidla označuje jako statická. Mezi představitelé této školy především druhé poloviny 19. a počátku 20. století se řadí především **W. Jevons, C. Menger, L. Walras, A. Marshall a A. C. Pigou**.

Model dokonalé konkurence je vybudován na velmi přísných předpokladech, které jsou v reálném světě nedosažitelné a jsou proto ústředním bodem kritik tohoto modelu. Předně se jedná o předpoklad **stacionárního stavu ekonomiky**, tj. o danou úroveň techniky (a z toho vyplývající produkční a nákladové funkce), daného stavu obyvatelstva a vybavenosti výrobními faktory. Konečně je předpokládán daný soubor vyráběných statků, daná struktura preferencí a daný důchod a tudíž i daná poptávka.

⁷ SMITH, A., cit. podle KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 41.

⁸ Cit. podle SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 3.

⁹ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 42–43.

¹⁰ Hojně citován je jeho výrok: „Zřídka kdy se sejdou příslušníci téhož druhu podnikání, i když je to jen k zábavě a rozptýlení, aby se nakonec jejich rozhovor nestočil na nějaké punktování proti společnosti nebo na vymýšlení nějakého způsobu, jak zvýšit ceny. Pravda, zabránit takovým schůzkám zákonem, který by se dal vynutit a který by se neprotivil svobodě a spravedlnosti, není možné.“ Cit. podle KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 41.

¹¹ R. Holman rozlišuje Lausannskou a Cambridgeskou školu. In: HOLMAN, R. a kol. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 174 an.

Charakteristika dokonalé konkurence vyplývá z následujících předpokladů týkajících se *tržní struktury*:

- racionální (maximalizující zisk) chování spotřebitelů a soutěžitelů;
- neexistence preferencí (homogenita zboží);
- neexistence transakčních nákladů (dokonalá informovanost, dokonalá dělitelnost a přemístitelnost zboží a výrobních faktorů, perfektní předpoklady účastníků trhu);
- neexistence bariér vstupu;
- účastníci trhu přizpůsobují své chování změně tržních podmínek nekonečně rychle;
- proces tvorby cen není ovlivňován státem ani účastníky trhu (např. v důsledku kartelových dohod);
- externalita (aktivity subjektů na trhu, jež mají vedlejší dopady na ostatní účastníky trhu a nejsou přitom promítnuty do cen) jsou vyloučeny;
- trh je atomistický (počet nabízejících a poptávajících je velmi vysoký).¹³

Při splnění výše uvedených předpokladů nemohou poptávající ani nabízející – v důsledku jejich zanedbatelných tržních podílů – nijak ovlivnit cenu poptávaného, resp. nabízeného zboží (*tržní chování*) a zároveň tržní mechanismus vede trh do celkové rovnováhy (*tržní výsledek*), při níž je dosaženo¹⁴

- **alokační efektivnosti** v paretoevském smyslu, tedy takového rozdělení statků domácnosti, „*při němž žádné přeskupení výroby nemůže znamenat, že na tom bude kdokoli lépe, aniž na tom bude někdo jiný hůře. V podmínkách alokační efektivnosti se tedy může zvýšit užitek jedné osoby pouze snížením užítu někoho jiného*“;¹⁵
- **efektivnosti ve výrobě**, kdy nabízející vyrábějí s minimálními náklady, jinak řečeno, nemohou zvýšit výrobu jednoho statku, aniž by snížili výrobu nějakého jiného statku (tj. opět efektivnost v paretoevském smyslu) – to také znamená optimální využití dostupných výrobních faktorů;¹⁶
- **výrobně-spotřební efektivnosti**, při níž je vyráběno (nabízeno) právě takové zboží, jaké odpovídá spotřebitelským preferencím – opět v paretoevském smyslu.

S ohledem na omezený prostor, jenž můžeme ekonomickému základu soutěžního práva věnovat, čtenářům pouze nastíníme alespoň některé základní kategorie neoklasické mikroekonomické analýzy.

V neoklasických modelech tržní rovnováhy je nabídka, poptávka a rovnováha trhu *určitého* zboží vyjadřována ve dvourozměrných grafech,¹⁷ v nichž je na vodorovné ose vynášena cena daného zboží a na svislé ose množství tohoto zboží. Poptávková

¹³ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 5.

¹⁴ Tamtéž, s. 5–6.

¹⁵ SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. Ekonomie. Praha : Svoboda, 1995, s. 548. Matematicky je bod alokační efektivnosti vyjádřen jako rovnost poměru cen dvou statků a obráceného poměru mezní míry substituce jejich spotřeby – viz pozn. pod čarou č. 19.

¹⁶ Výrobní efektivnosti odpovídá – analogicky k alokační efektivnosti – rovnost poměru cen výrobních faktorů a obráceného poměru mezní míry substituce ve výrobě; viz pozn. pod čarou č. 19.

¹⁷ Nejedná se o arbitrární grafické pomůcky, ale o vyjádření matematických modelů.

funkce – odvozená samostatnou analýzou spotřebitelského chování (maximalizace užítku)¹⁸ – je představována klesající křivkou. To je pochopitelné – při vysoké ceně poptávají spotřebitelé nižší množství zboží (resp. pouze pro několik málo spotřebitelů je užitek ze spotřeby zboží tak vysoký, že jsou za ně ochotni zaplatit vysokou cenu) než při ceně nízké. Nabídková funkce je naopak do grafu vynesena jako rostoucí křivka. Obdobně jako v případě poptávkové funkce je nabídková funkce odvozena analýzou produkčních a nákladových funkcí (vycházející z premisy maximalizace zisku¹⁹) nabízejících. Průsečík poptávkové a nabídkové křivky je bodem tržní rovnováhy – nabízející vyrábějí právě takové množství zboží, jaké jsou poptávající ochotni spotřebovat. Při vyšší ceně vyrábějí nabízející vyšší množství zboží, než je spotřebováno, nastává převis nabídky. Zboží plní sklady a nabízející jsou nuceni svou produkci omezovat (příp. odcházejí z trhu). Příliš velké množství zboží na trhu vede k poklesu ceny. Situace převisu poptávky je analogická. Tímto jednoduchým mechanismem se – podle závěrů neoklasické ekonomické analýzy – dostává trh do rovnováhy.²⁰

Již výše uvedený stručný nástin modelu dokonalé konkurence ukazuje jeho nereálnost ve skutečném životě. Přesto má značnou referenční hodnotu. Lze na něm např. ukázat na pozadí zhodnocení vývoje mezních nákladů možný vývoj konkurenčního prostředí, když „*při stále klesajících mezních nákladech jedna nebo několik firem zvýší své výstupy natolik, že se stanou významnou součástí trhu daného odvětví*“. Důsledkem pak je buď vznik monopolu nebo oligopolu, nebo – jako třetí možnost – vznik určitého druhu nedokonalé konkurence.²¹ Je evidentní, že existují odvětví, v nichž by bylo působení

¹⁸ Tzv. *mezní užitek (MU)* je užitek spotřeby každé další jednotky zboží – je zřejmé, že se jedná o sklon funkce celkového užítku, tj. o její první derivaci. Funkce mezního užítku je zpravidla klesající, neboť spotřeba každé další jednotky zboží obvykle přináší menší „uspokojení“ než spotřeba té předchozí. Mezní užitek může být i záporný (např. spotřeba třináctého půllitru piva). Spotřebitel konzumuje dané zboží tak dlouho, dokud mezní užitek převyšuje cenu tohoto zboží. Na otázku, jaké zboží poptávající spotřebovávají (zde se jedná o rozšíření analýzy na více trhů), dává odpověď analýza spotřebitelských preferencí, při níž je využívána funkce mezní míry substituce. Poptávající spotřebovává takovou kombinaci zboží, jež mu přináší nejvyšší možný užitek. Takových kombinací je nekonečně mnoho.

¹⁹ Analýza nabídkové strany trhu pracuje mj. s funkcí *mezních nákladů (MC)* a *mezních výnosů (MR)*. Opět se jedná o první derivace funkcí celkových výnosů a celkových nákladů. Tzv. „zlaté pravidlo firmy“ říká, že nabízející bude vyrábět právě takové množství zboží, u něhož se mezní náklady rovnají mezním výnosům. To je logické – pokud výnos z prodeje další jednotky zboží převyšuje náklady na jeho výrobu, vyplatí se tuto jednotku zboží ještě vyrobit, a naopak. V dlouhém období odpovídá bod rovnováhy zároveň minimálním průměrným nákladům soutěžitele. Podobně jako analýza chování spotřebitele zkoumá, které statky spotřebitel konzumuje, analýza chování nabízejícího dává odpověď na otázku, za pomoci jakých výrobních faktorů bude nabízející dané zboží vyrábět. Tzv. mezní míra substituce ve výrobě udává poměr, v němž lze jeden výrobní faktor zaměnit za jiný tak, aby celkové množství vyrobeného zboží zůstalo konstantní; těchto kombinací výrobních faktorů je nekonečně mnoho. Množina kombinací výrobních faktorů s nejvyšším množstvím vyrobených statků je označována jako tzv. hranice produkčních možností.

²⁰ Zájemce odkazujeme na příslušnou literaturu, zejména pak SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*. Praha: Svoboda, 1995, s. 421 an. nebo SOUKUPOVÁ, J. a kol. *Mikroekonomie*. 2. vyd.

řady nabízejících neefektivní. Příkladem jsou síťová odvětví (elektrina, plyn, teplo apod.). V těchto odvětvích je naopak dosažení úspor z rozsahu (ze sortimentu atd.) celospolečensky žádoucí, snaha docílit podmínek dokonalé konkurence by znamenala výrazné ztráty celkového blahobytu.

Neoklasické modely byly zpochybnovány především po 2. světové válce,²² kritice se však nevyhnuly ani předtím. Jako zásadní lze kromě výše uvedeného konfliktu mezi atomistickou konkurencí a výnosy z rozsahu²³ uvést především to, že nepočítají s *inovační aktivitou*, jež je klíčová pro vývoj ekonomiky.²⁴ Model dokonalé konkurence obsahuje paradox – při splnění všech jeho předpokladů již není pro konkurenci místo, neboť kvalita nabízených statků a jejich cena je pro jednotlivé soutěžitele *daná*. Konečně sama premisa homogenity statků vylučuje možnost jejich diferenciací v souladu s preferencemi spotřebitelů v reálném světě.²⁵

Z jiného úhlu vyjádřil nepoužitelnost modelu dokonalé konkurence pro formování soutěžní politiky Hoppmann: „Pokud jsou tyto znaky [dokonalé konkurence] povýšeny na soutěžněpolitické pravidlo, není normována soutěž, ale stacionární stav.“²⁶

1.2.3 Modely nedokonalé konkurence

Protipólem dokonalé konkurence jsou modely nedokonalé konkurence, jež usilují o adekvátnější popis reality. Analytický potenciál neoklasické metody (analýza mezních veličin) využila v modelu nedokonalé konkurence J. Robinsonová, ve shodné době vypracoval E. Chamberlin model monopolistické konkurence. Na závěr pro úplnost nastíníme neoklasickou analýzu monopolu a z ní vyplývající možné implikace pro praktickou soutěžní politiku.

1.2.3.1 Monopolistická konkurence E. Chamberlina

Model monopolistické konkurence v koncepci jeho tvůrce E. Chamberlina předpokládá, že mnoho soutěžitelů nabízí podobné, ale nikoli identické výrobky.

²² SCHMIDT, I. *Wettbewerbspolitik und Kartellrecht*. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2005, s. 6.

²³ STRAFFA, P. *Die Ertragsgesetze unter Wettbewerbsbedingungen*. In: BARNIKEL, H.-H. (ed.), *Wettbewerb und Monopol*. Darmstadt, 1968, s. 14 an. Podle SCHMIDT, I. *Wettbewerbspolitik und Kartellrecht*. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2005, s. 8.

²⁴ KRABEC, T. *Teoretické fundace soutěžní politiky*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 47.

²⁵ CLARK, J. M. *Competition: Static Models and Dynamic Aspects*. In: AER 45 (1955), s. 450 an. Podle SCHMIDT, I. *Wettbewerbspolitik und Kartellrecht*. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2005, s. 6.

²⁶ HOPPMANN: *Workable competition als wettbewerbspolitisches Konzept*. In: *Wirtschaftsordnung und Wettbewerb*, s. 179, 206, cit. podle MESTMÄCKER, E.-J., SCHWEITZER, H. *Europäisches Wettbewerbsrecht*. München: C. H. Beck, 2004, s. 74.

Snaha odlišit navzájem své výrobky je podle Chamberlina jedním z projevů konkurenčního boje. Na rozdíl od modelu dokonalé konkurence se namísto na chování nabízejícího nezávisle na ostatních soutěžitelích soustředil na **vzájemnou interakci soutěžících**.²⁷ Chamberlin analyzoval situaci v tzv. malé skupině (oligopolu) a velké skupině²⁸ – monopolistické konkurenci – která se svými parametry přibližuje dokonalé konkurenci.

V této souvislosti blíže nastíníme problematiku oligopolu, který představuje konkurenci mezi nemnohými. Hlavními faktory, které ovlivňují chování oligopolních soutěžitelů, jsou nákladové podmínky, bránění vzniku konkurence (zejména za pomoci právních překážek, např. vlastnictví práv k duševnímu vlastnictví) a koluzivní jednání. Oligopolní trh je přitom zpravidla charakterizován existencí několika soutěžitelů s přibližně stejným nebo jen málo se lišícím tržním podílem. Zvláštním případem je oligopol s jedním dominantním podnikem, s nímž na trhu koexistuje několik menších soutěžitelů. Problémem je tvorba cen a cenové vůdcovství dominantní firmy, kdy dominantní podnik plní signální úlohu, protože ukazuje konkurentům svou představu o tom, jaký by měl být cenový vývoj v **kooperativním oligopolu**. Cenový pohyb představuje tacitní koluzi, ale mnohem častěji dochází k dohodám o cenách.²⁹

Jak ukázal Chamberlin, v oligopolu je klíčová vzájemná interakce soutěžitelů, chování každého oligopolisty bezprostředně ovlivňuje situaci všech ostatních soutěžitelů. Při svém rozhodování musí tedy každý člen oligopolu předvídat reakce ostatních. Významným příspěvkem pro vysvětlení chování oligopolu představuje **teorie her** rozpracovaná **J. von Neumannem a O. Morgensternem**.³⁰ Teorie her se později stala hlavním nástrojem školy nové odvětvové ekonomie.³¹

Na Chamberlinovu koncepci soutěže později navázali autoři Harvardské školy.³²

1.2.3.2 Nedokonalá konkurence J. Robinsonové

Jiný model nedokonalé konkurence představila J. Robinsonová, která vychází z předpokladu, že „statky vyráběné v podmínkách dokonalé konkurence jsou navzájem substituty. Konkurence je „nedokonalá“ tehdy, když v rámci jedné skupiny statků existuje snadnější **zaměnitelnost** než mezi statky z jiné skupiny a jiných skupin.

²⁷ HOLMAN, R. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 238.

²⁸ Tamtéž, s. 239–240.

²⁹ Viz práce cit. v pozn. 15.

³⁰ Slavná práce Teorie her a ekonomické chování z roku 1944 začíná analýzou hry dvou osob (hop nebo trop), na niž navazuje zkoumání tzv. nekooperativní hry (známé vězňovo dilema) a na závěr se zabývá kooperativními hrami. HOLMAN, R. a kol. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 284–285. Není bez zajímavosti, že v roce 2005 byla Nobelova cena za ekonomii udělena ekonomům R. J. Aumannovi a T. C. Schellingovi právě za práce v oblasti teorie her.

³¹ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 1961, s. 61.

³² KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 47.

Skupiny statků jsou determinovány spotřebitelskými preferencemi. Z toho plyne, že výrobce ve své skupině může ovlivnit nabízené množství své produkce. Kdyby byla v této skupině konkurence dokonalá a tudíž i spotřebitelská preference irelevantní, tuto možnost by neměl.³³ Tento teoretický model se stal základem pro definici relevantního trhu.

Robinsonová ve své práci používá metodu neoklasické (marginalistické) ekonomické analýzy, kterou aplikuje na situaci nedokonalé konkurence. Díky názornosti tohoto přístupu se lze s modelem nedokonalé konkurence, již Robinsonová vytvořila, běžně setkat ve vysokoškolských učebnicích mikroekonomie.

1.2.3.3 Neoklasická analýza monopolu

Monopolem se rozumí existence jediného nabízejícího na trhu. Mezi hlavní důvody vzniku monopolu patří nákladová struktura odvětví a státní regulace omezující vstup do odvětví (včetně omezení vyplývajících z duševního vlastnictví).

Na rozdíl od situace dokonalé konkurence je celá poptávka uspokojována jediným nabízejícím, jenž má z tohoto důvodu podstatnou či úplnou kontrolu nad cenou a dodávaným množstvím zboží. Z neoklasické analýzy rovnovážné situace na monopolním trhu vyplývá, že monopolista bude dlouhodobě prodávat za cenu převyšující průměrné náklady nižší množství zboží, než by odpovídalo dokonalé konkurenčnímu trhu.³⁴ Jinak řečeno, díky své tržní síle uměle udržuje převis poptávky nad nabídkou, prodává za vyšší ceny a dosahuje monopolního zisku. Za této situace dochází ke společenským ztrátám.³⁵

Řešení problému monopolu jsou různá. V literatuře se uvádí zavedení daní k odčerpání monopolního zisku (což neřeší problém nedostatečného nabízeného množství zboží), cenová regulace,³⁶ státní vlastnictví těch odvětví, která jsou považována za přirozené monopoly, a konečně soutěžní politika (zákaz zneužití dominantního postavení, např. předražováním, cenovou diskriminací).³⁷

³³ Srov. KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006.

³⁴ Rovněž pro monopolistu platí výše uvedené „zlaté pravidlo firmy“, podle něhož bude nabízející dodávat právě takové množství zboží, při němž jsou mezní náklady a mezní výnosy shodné. Při tomto množství zboží je však vzhledem ke skutečnosti, že nabídka monopolisty je zároveň celkovou nabídkou na trhu, cena, již jsou spotřebitelé ochotni zaplatit, vyšší než jsou mezní náklady (výnosy) monopolisty.

³⁵ SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. citují empirické výzkumy z druhé poloviny 20. století, jejichž autoři se snažili vypočítat výši ztráty celospolečenského blahobytu způsobené v USA monopoly. Závěry těchto výzkumů jsou poměrně kontroverzní a pohybují se mezi 0,5 % a 2 % hrubého domácího produktu. SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. Ekonomie. Praha : Svoboda, 1995, s. 584.

³⁶ Cena zboží nabízeného monopolistou je uměle stanovena zpravidla ve výši odpovídající průsečíku průměrných nákladů a křivky poptávky.

³⁷ SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. Ekonomie. Praha : Svoboda, 1995, s. 585.

1.3 Monopol jako zdroj inovací (J. Schumpeter)

Zcela odlišný pohled na monopol zastával rakouský ekonom první poloviny dvacátého století, J. Schumpeter, jenž kritizoval neoklasický model dokonalé konkurence pro jeho statickosti. Sám chápal konkurenci jako dynamický proces,³⁸ v němž klíčovou roli hrají inovace. Předpokladem inovačního procesu je přitom možnost, aby inovující soutěžitel dosahoval po určitou dobu mimořádného (monopolního) zisku, který je podle Schumpetera hlavním motivem zavádění inovací (výzkumu a vývoje). Jednou zavedené inovace jsou za nějakou dobu napodobeny ostatními soutěžiteli a možnost dosahovat mimořádného zisku se vytrácí, monopolní postavení tedy v dynamickém procesu není překážkou konkurence, ale její nedílnou součástí. Na dokonale konkurenčních trzích není podle Schumpetera inovace možná.³⁹

Údajná přímá úměra mezi velikostí firmy (podniku) a mírou inovační aktivity (tzv. **první neoschumpeteriánská hypotéza**) byla zkoumána a empiricky testována v druhé polovině dvacátého století jako jeden z případů konfliktů cílů soutěžní politiky. Na inovační aktivitu mají podle provedených studií vyšší vliv strukturální podmínky na trhu (zejm. druh používaných technologií, charakter poptávky, např. velikost a míra jejího růstu, možnosti ochrany inovací, zajištění monopolního zisku) než samotná velikost jednotlivého soutěžitele. Velkou mírou inovací lze zpravidla očekávat tam, kde na trhu vedle sebe vystupují jak velké podniky (jež se obvykle angažují v základním výzkumu a uvádění inovací na trh), tak i střední a malé podniky (které jsou obvykle úspěšnější v aplikovaném výzkumu). Kauzalita se rovněž mění v čase, např. během průmyslové revoluce a až do počátku 20. století hrály podle některých studií klíčovou roli v inovačním procesu skutečně právě velké podniky.⁴⁰

Předmětem zkoumání byla také tvrzená přímá úměra mezi tržní koncentrací (tržní mocí) a mírou inovací (tzv. **druhá neoschumpeteriánská hypotéza**). Tržní moc má podle této hypotézy umožnit podniku, jenž inovoval, zamezit příliš rychlému napodobení investice ostatními soutěžiteli. Odpůrci teze tvrdí, že právě nebezpečí rychlého napodobení a cenového soutěžení je onou stěžejní pobídkou inovačního procesu. Podle empirických studií existence tržní moci do určité míry inovační proces podporuje. Podobně jako v případě první neoschumpeteriánské hypotézy ze studií zároveň vyplývá, že významným faktorem jsou také strukturální podmínky na trhu.⁴¹

³⁸ SCHUMPETER, J. Kapitalismus – Socialismus – Demokratie. München, 1952.

³⁹ HOLMAN, R. a kol. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 281–282.

⁴⁰ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 109–111 a dále literatura tam citovaná.

⁴¹ Tamtéž, s. 112–113 a díla tam uvedená.

1.4 Model funkční soutěže (workable competition)

Přelomovou pro soutěžní politiku byla práce **J. M. Clarka** ze třicátých let dvacátého století,⁴² v níž se autor snažil **na základě existující soutěže** pozorovatelné na trhu vytvořit ucelenou teorii hospodářské soutěže, jež by mohla sloužit jako základ praktické soutěžní politiky.⁴³ Clark, který podobně jako Schumpeter chápal soutěž jako dynamický proces, odmítl dosavadní snahy přiblížit státními zásahy podmínky na trhu podmínkám odpovídajícím modelu dokonalé konkurence. Namísto toho navrhl, aby byly existující tržní nedokonalosti doplněny tržními nedokonalostmi dalšími, jež stávající nedokonalosti vykompenzují. Například snaha o zvýšení tržní transparentnosti (jedna z premis modelu dokonalé konkurence) by byla v podmínkách úzkého oligopolu s homogenní produkcí kontraproduktivní, neboť by nejspíše vedla k paralelismu, a tedy nižší intenzitě soutěže. Proto bývá Clarkův přístup označován též jako „druhé nejlepší řešení“ (*second-best*).⁴⁴

1.4.1 Optimální intenzita soutěže (E. Kantzenbach)

Clarkův model funkční soutěže se stal východiskem teorie **E. Kantzenbacha**, německého ekonomy druhé poloviny dvacátého století, jehož práce⁴⁵ stála v pozadí zásadní novely německého zákona proti omezování soutěže, která byla schválena v roce 1973.⁴⁶

Podle Kantzenbacha plní soutěž jednak **statickou funkci** – na trhu výrobních faktorů zajišťuje *spravedlivé rozdělení důchodů* podle výkonu a *optimální alokaci výrobních faktorů* a na trhu zboží a služeb zabezpečuje *suverenitu spotřebitelů* (a zároveň při daném objemu výroby a dané výši celkových příjmů vede k optimálnímu uspokojení individuálních potřeb). **Dynamická funkce** soutěže vede k *pružnému přizpůsobování* vyráběného sortimentu zboží a poskytovaných služeb a výrobních kapacit na měnící se podmínky (zejm. strukturu poptávky a výrobních technologií) a k *technickému pokroku* (vzniku, využití a rozšíření technických inovací).⁴⁷

Na základě analýzy dvou faktorů tržní struktury – počtu soutěžitelů a stupně tržních nedokonalostí – formuloval autor praktická doporučení pro soutěžní politiku.

⁴² CLARK, J. M. Towards a Concept of Workable Competition in Readings and the Social Control of Industry, 1949, s. 452 an.

⁴³ MESTMÄCKER, E.-J., SCHWEITZER, H. Europäisches Wettbewerbsrecht. München : C. H. Beck, 2004, s. 76.

⁴⁴ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 87.

⁴⁵ KANTZENBACH, E. Funktionen des Wettbewerbs. 2. Aufl. Göttingen, 1967.

⁴⁶ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 91.

⁴⁷ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 11–12.

Optimální intenzita soutěže⁴⁸ nastává podle Kantzenbacha z řady důvodů v tržní struktuře širokého oligopolu s přiměřeně diferencovaným zbožím a omezenou tržní transparentností. Oproti úzkému oligopolu není v případě širšího oligopolu nezbytná okamžitá reakce na změnu chování konkurentů,⁴⁹ soutěžitelé tak mohou díky inovacím dosahovat po určitou dobu monopolního (ve smyslu mimořádného, viz výše k J. Schumpeterovi) zisku. Zároveň však v této tržní struktuře musí členové oligopolu na rozdíl od polypolu⁵⁰ dříve či později inovovat, jinak budou vytlačeni z trhu. Velikost členů širšího oligopolu je dostatečná pro to, aby mohli tito soutěžitelé dosahovat výnosů z rozsahu a dostatečného zisku k financování inovací. Konečně rychlost a účinnost reakcí ostatních soutěžitelů nejsou jako v případě úzkého oligopolu natolik „zhoubné“ pro další existenci jednotlivých soutěžitelů, aby byli tito soutěžitelé motivováni naznačené riziko eliminovat pomocí (zakázaných) dohod.⁵¹

Polypolní trhy by proto měly být v rámci soutěžní politiky transformovány na široké oligopoly fúzemi a kartely. V případě širokých oligopolů by mělo být zabráněno jejich „zúžení“ kontrolou koncentrací a konečně úzké oligopoly by měly být buď „rozbity“ dekoncentračními opatřeními (strukturální přístup), anebo (jako druhé nejlepší řešení) by v případě těchto tržních struktur měla být zavedena kontrola chování účastníků těchto oligopolů.⁵²

Již ze stručného nástinu Kantzenbachovy teorie je zřejmé, že trpí řadou nedostatků. Příkladem lze uvést, že Kantzenbachem navržená optimální tržní struktura nemůže ve všech odvětvích vést k optimálním výsledkům (v závislosti na dalších faktorech, jako např. fáze trhu,⁵³ se může jako vhodnější ukázat tržní struktura blízká spíše polypolu či spíše úzkému oligopolu). Dynamický soutěžní proces modifikuje tržní strukturu, a proto nelze vycházet z její statické analýzy, jak to činí Kantzenbach.⁵⁴ Samozřejmě z hlediska praktické aplikace je také problematické použití vágních pojmů jako „široký“ oligopol, „přiměřeně“ diferencovaná produkce apod.,⁵⁵ byť v tomto případě takové pojmy umožňují pružné soudcovské a administrativní dotváření práva.

⁴⁸ Intenzitu soutěže měří Kantzenbach rychlostí, jakou ostatní soutěžitelé na trhu připraví inovujícího soutěžitele o jeho dočasný monopolní zisk (viz výše k J. Schumpeterovi).

⁴⁹ Např. v duopolu s homogenní produkcí vede za předpokladu rezerv ve výrobních kapacitách snížení ceny k okamžitému přetažení celé poptávky.

⁵⁰ Trh s vyšším množstvím soutěžitelů.

⁵¹ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 93.

⁵² SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2005, s. 12–13.

⁵³ Experimentální fáze (zavádění nového výrobku), expanzivní fáze (nový výrobek je úspěšně uveden na trh a poptávka dynamicky roste), fáze zrání a fáze stagnace či poklesu (tržní fáze, jak je popsal E. Heuss in: KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 15–16).

⁵⁴ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2005, s. 12–13.

⁵⁵ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 94–95.

1.4.2 Harvardská škola

Na novém kontinentě se model funkční soutěže J. M. Clarka stal základem Harvardské školy (někdy nazývané jako škola odvětvové organizace – *industrial organisation analysis*), jež udávala směr tamní soutěžní politiky až do osmdesátých let dvacátého století.⁵⁶ Mezi nejvýznamnější představitele tohoto směru patří E. S. Mason, který položil základy pro její pozdější rozvoj, F. M. Sherer nebo J. S. Bain.⁵⁷ Tato škola pokládá soutěž za nástroj k dosažení určitých makroekonomických cílů. Vychází z názoru, že „mezi normativním cílem soutěžní svobody a cílem dosažení dobrých ekonomických výsledků existuje konflikt (tzv. teorie dilematu), takže se jeví oprávněně omezit soutěžní svobodu, aby bylo dosaženo ekonomických výsledků na trhu, které odpovídají cílům vytyčeným státní hospodářskou politikou.“⁵⁸ Harvardská škola proto na rozdíl od Chicagské školy (viz dále), která spoléhá toliko na fungování tržních mechanismů, zastává myšlenku přípustnosti kontroly koncentrací za účelem omezení hospodářské moci.

Ústřední myšlenkou této školy je předpoklad kauzality jednotlivých prvků modelu **tržní struktura – tržní chování – tržní výsledek**. *Tržní struktura*, jež zahrnuje faktory jako míra koncentrace na trhu, počet soutěžitelů, míra homogenity produkce, stupeň transparentnosti trhu, bariéry vstupu na trh apod., je v krátkém časovém období stabilní. Soutěžitelé se za daných tržních podmínek účastní soutěže (*tržní chování*⁵⁹): průběžně stanoví ceny zboží a služeb (cenová soutěž), provádějí jejich propagaci (soutěž reklamou), inovují nebo vědomě zhoršují kvalitu nabízených produktů (soutěž kvalitou) atd. Soutěž se odehrává také ve formě substituční soutěže (nabídka zaměnitelného zboží a služeb) a do analýzy musí být zahrnuta rovněž potenciální soutěž.⁶⁰ Právě popsání dva prvky modelu – tržní struktura a tržní chování – jsou určující pro výši cen na trhu, nabízené množství zboží a služeb, míru zisku v odvětví, stupeň efektivnosti (alokační, výrobní, celkové) trhu (*tržní výsledek*).

⁵⁶ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 89.

⁵⁷ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 89.

⁵⁸ BAUMBACH, A., HEFERMEHL, W. Wettbewerbsrecht. München: C. H. Beck, 1996, s. 33.

⁵⁹ K možným formám soutěžení (tzv. akční parametry soutěže) srov. např. SCHMIDT, I. Wettbewerbsrecht und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2005, s. 62 an. Zároveň cit. autor upozorňuje, že cenová soutěž je z možných forem pro účinnost soutěže nejpodstatnější, ačkoliv ji nelze posuzovat odděleně od ostatních akčních parametrů. K tomu jako hlavní důvody uvádí transparentnost cenové soutěže, její měřitelnost a konečně skutečnost, že rychlost přizpůsobení je v případě cenové soutěže v porovnání s ostatními formami nejvyšší. Op. cit., s. 73.

⁶⁰ Teorie vybojovatelných trhů (je-li trh vybojovatelný, povede bez ohledu na tržní strukturu k pareto-optimálním výsledkům) vyzdvihuje právě význam potenciální soutěže. Podle některých ekonomů je však význam potenciální soutěže a soutěže na úrovni substitutů pro míru účinnosti soutěže příliš nízká. Tamtéž, s. 72, 74.

Praktická doporučení harvardské školy jsou založena na empirických studiích, jejichž cílem je objasnit kauzální vztahy mezi různými proměnnými výše uvedených prvků modelu struktura – chování – výsledek, ať už v konkrétním případě, anebo v obecnější rovině. Tak například značná pozornost byla věnována vztahu mezi mírou koncentrace odvětví, resp. tržního podílu podniku a ziskovostí odvětví, resp. podniku.⁶¹

Odnož Harvardské školy, **nová odvětvová ekonomie**, klade mnohem větší důraz na analýzu chování soutěžitelů, přičemž využívá poznatků teorie her. Výhodou je v jejím případě např. zřetelnější objasnění relevantních faktorů usnadňujících nebo znesnadňujících koluzi.⁶²

Význam třech prvků modelu struktura – chování – výsledek se v případě soutěžního práva liší od ekonomické traktace problematiky hospodářské soutěže. Zkoumání tržní struktury je rozhodující v případě kontroly koncentrací (určení dominantního postavení, resp. podstatné překážky účinné soutěže) a pro aplikaci výjimek ze zákazu dohod narušujících soutěž, zejména v případě blokových výjimek založených na strukturálních kritériích. Při aplikaci zákazu zneužití dominantního postavení a při posuzování jednání narušujícího soutěž na oligopolních trzích (odlišení jednání ve shodě od pouhého paralelismu) je analyzována tržní struktura ve spojení s tržním chováním. Použití faktoru tržních výsledků při formulaci a aplikaci soutěžněprávních předpisů je z řady důvodů možné jen v omezené míře. Předně je téměř vyloučené určit kauzální vztah mezi jednáním soutěžitele nebo soutěžitelů (tržním chováním) a následkem (tržním výsledkem) a tento následek zhodnotit pomocí ekonomických kritérií. Navíc rolí soutěžního práva je vytvořit spravedlivý rámec soutěže bez ohledu na výsledky, k nimž soutěž povede. V opačném případě jsou rizikem svévolné zásahy do ekonomiky. Test tržních výsledků se v určité míře uplatňuje při posuzování zneužití dominantního postavení účtováním nepřiměřených cen, u individuálních výjimek ze zákazu dohod narušujících soutěž a při výjimkách z regulace u některých odvětví (*Ausnahmebereichen*).⁶³

1.5 Chicagská škola

Tato škola se na rozdíl od svého soupeře, Harvardské školy, vyznačuje celkově liberálním přístupem k praktické hospodářské politice a pokládá za jedině legitimní

⁶¹ Ze studií z konce osmdesátých let minulého století vyplývá, že nadměrných zisků dosahují soutěžitelé s vysokým tržním podílem na trzích s diferencovaným zbožím snad proto, že jimi nabízené zboží je (považováno) za kvalitnější než zboží nabízené ostatními soutěžiteli. Blíže viz SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 58–59.

⁶² SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 61. Jako příklad uvádí Schmidt přelomový rozsudek SPS ve věci T-342/99 *Airtours v. First Choice Sbd II.*, s. 2585.

⁶³ MESTMÄCKER, E.-J., SCHWEITZER, H. Europäisches Wettbewerbsrecht. 2. Aufl. München : C. H. Beck., 2005, s. 77–78.

cíle státní soutěžní politiky zvýšení **celkového spotřebitelského blahobytu**,⁶⁴ odmítá soutěžněpolitickou kontrolu tržní moci.⁶⁵ Odtud se derivuje negace tohoto směru ekonomického myšlení, jenž se v praktické soutěžní politice Spojených států amerických prosadil v osmdesátých letech minulého století,⁶⁶ vůči jakýmkoli, zvláště pak státním zásahům do samovolného vývoje,⁶⁷ neboť svobodná soutěž je sama o sobě s to vyřadit ty nejméně efektivní účastníky trhu, kteří se nedokáží na trhu dlouhodobě udržet (sociální darwinismus).

V představě zastánců této školy, k nimž se řadí zejm. **R. Bork, R. Posner, G. J. Stigler, H. Demsetz**,⁶⁸ jsou všichni účastníci trhu motivováni toliko cílem dosáhnout pro sebe výhody, přičemž jakákoli péče o jiné hodnoty než je efektivnost⁶⁹ ji podkopává a výsledkem takových snah je chudší společnost.⁷⁰ Proto se ideálního rovnovážného stavu v odvětví dosáhne tehdy, až v něm budou působit toliko ti, co přežijí, tedy ti nejefektivnější. Příslušníci chicagské školy však nevyvozují žádné důsledky ze skutečnosti, že důsledné uplatnění výlučně principu efektivnosti pracuje především pro majetné a proti méně majetným.⁷¹

Analytickým referenčním východiskem představitelů této školy je ideální trh, na němž se spotřebitelé a firmy chovají racionálně (maximalizují svůj užitek, resp. zisk),

⁶⁴ Tak Bejček v práci cit. v pozn. 74. Jedinými kritérii pro posuzování soutěžních praktik by tak měla být alokační a výrobní efektivnost. BORK, R. H. The Antitrust Paradox, a Policy at War with Itself, New York, 1978, cit. podle SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 18.

⁶⁵ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 23.

⁶⁶ Ekonomové chicagské školy se zdaleka nesoustředí jen na soutěžní politiku. Tento směr ekonomického myšlení, jehož vznik je datován do třicátých let dvacátého století, zahrnuje celou řadu oblastí, jako je makroekonomická politika (M. Friedman), ekonomická analýza práva (R. Posner), ekonomická analýza politiky atd. Srov. HOLMAN, R. a kol. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 423 an.

⁶⁷ Foxová, E. v této souvislosti odkazuje na vizi ideálního světa, prezentovanou Ayn Randovou (*Capitalism: The Unknown Ideal*, 1967), jejíž představa světa je založena na morálce. Podle její filosofie může být individuality, kreativity a osobní svobody dosaženo toliko při neexistenci státních zásahů do ekonomiky, zejména při neexistenci iniciativ, které by dotovaly a přerozdělovaly bohatství. FOX, E. The Politics of Law and Economics in Judicial Decision Making: Antitrust Law as a Window. New York University Law Review, 1986, č. 6.

⁶⁸ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 19.

⁶⁹ Srov. k tomu např. *Horizontal Merger Guidelines* publikované v roce 1992 americkou Federal Trade Commission a Department of Justice a nové *Guidelines on the assessment of horizontal mergers under the Council Regulation on the control of concentrations between undertakings* (publikované Komisi ES v návaznosti na přijetí nového nařízení č. 139/2004 ES o kontrole koncentrací mezi podniky). Část *Guidelines* Komise ES týkající se efektivit vyplývajících ze spojení byla silně inspirována jejich americkým protějškem, předchozí *Guidelines* se efektivitami vyplývajících ze spojení vůbec nezabývaly.

⁷⁰ FOX, E. Harnessing the Multinational Corporation to enhance Third World Development – The Rise and Fall and Future of Antitrust as Regulator. Cardozo Law Review, 1989, č. 7 s kritickým pohledem na chicagskou školu.

⁷¹ FOX, E. tamtéž, s. 559.

1.6.1 Neoklasický přístup (E. Hoppmann)

O přístupu E. Hoppmanna, významného německého ekonomy druhé poloviny dvacátého století, jenž je řazen do Rakouské školy,⁸³ a jeho závěrech týkajících se soutěžní politiky pojednáme vzhledem k jejich významu v samostatném oddílu.

Ústředním motivem Hoppmannovy práce je teze, že svobodná hospodářská soutěž není prostředkem k dosažení nadosobních ekonomických cílů (pokrok, efektivní alokace vzácných zdrojů). Mezi svobodou soutěže⁸⁴ a jejími cíli⁸⁵ (funkcemi) proto nemůže vzniknout konflikt (tzv. *Harmonithese*), jak to traktuje např. E. Kantzenbach (viz výše). Svobodná soutěž je tak pro Hoppmanna **cílem sama o sobě** (*Ziel in sich selbst*). Soutěžní řád představuje komplexní systém, v němž nelze kvůli jeho složitosti hledat zákonitosti týkající se jeho jednotlivých prvků (např. struktura – chování – výsledek), možné jsou pouze obecné závěry (*Mustervorausagen*) o efektivnosti tohoto řádu jako celku.⁸⁶ Z řečeného plyne, že pravidla stanovená státem musí být obecná, abstraktní a všeobecně [a bezvýjimečně] aplikovatelná⁸⁷ (tzv. *per se* pravidla), jakékoliv zásahy ze strany státu založené na uvážení jsou nežádoucí. V praxi je takový přístup problematický, neboť v naprosté většině případů je nezbytné posuzovat protisoutěžní jednání ve všech souvislostech (existuje pouze málo jednání, jež jsou *per se* pro soutěž škodlivá). Zároveň každé zakotvení nebo změna *per se* pravidel nutně vyvolá změnu hospodářského řádu, jejíž obsah a rozsah nemůže podle Hoppmannových závěrů (komplexita soutěžního řádu) zákonodárce správně odhadnout. V případě strukturálních problémů (přírozený monopol) nevedou *per se* pravidla k účinnému řešení problému.⁸⁸

Hoppmann připouští existenci oblastí, v nichž není svobodná soutěž možná (např. v případě podstatných úspor z rozsahu či překážek vstupu do odvětví). Kritici Hoppmannova přístupu však poukazují na to, že v těchto případech soutěž možná je, avšak je nežádoucí vzhledem k důsledkům, k nimž by vedla. Jedná se o silný argument proti Hoppmannově koncepci, neboť ukazuje na mezery *Harmonithese*.⁸⁹

⁸³ Tak SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 15.

⁸⁴ Hoppmann rozlišuje svobodu směny (výběry smluvního partnera na druhé straně trhu) a svobodu soutěžení (imitování a zápolení). Svoboda musí existovat jak v rovině rozhodování, tak v rovině jednání. SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 14.

⁸⁵ Individuálního ekonomického prospěchu dosahují tržní účastníci svobodným soutěžením. Je zřejmé, že takto chápaná individuální ekonomická prospěšnost soutěže nemůže být se svobodnou soutěží v rozporu, neboť se jedná – jak říká Hoppmann – o dvě strany téže mince.

⁸⁶ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 14–15.

⁸⁷ Cit. podle KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 76.

⁸⁸ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 18.

⁸⁹ SCHMIDT, I. Wettbewerbspolitik und Kartellrecht. 8. Aufl. Stuttgart : Lucius & Lucius, 2005, s. 17.

1.7 Ordoliberalismus (Freiburská škola)

Závěry Freiburské školy byly poprvé v praxi uplatněny při poválečné rekonstrukci Německa. Jedná se o velmi vlivný směr ekonomického myšlení, který v současné době zastává řada vedoucích osobností na poli soutěžního práva (např. E.-J. Mestmäcker) a který stále do značné míry formuje směr vývoje komunitárních pravidel hospodářské soutěže. Mezi představitelé této školy patří **W. Eucken, W. Röpke a L. Erhard**.

Učení Freiburské školy vychází z myšlenky vzájemné podmíněnosti hospodářského a společenského řádu. Staví se přitom kriticky k představám, že v ekonomice existuje přirozený řád a harmonie jako nezvratná ekonomická zákonitost, do níž zasahovat by bylo nesmyslné. Naopak – ponechání vývoje úplné volnosti (liberalismus) by žádoucí soutěžní hospodářský řád nevytvořilo, resp. soutěžní řád by se neudržel.⁹⁰ Vysoký stupeň kartelizace německé ekonomiky ve třicátých letech minulého století toho byl důkazem, zájmové skupiny a mocenská seskupení omezovaly soutěž nejen přímo na trhu, ale také prostřednictvím jimi vytvářených lobbystických tlaků.⁹¹ Je proto zapotřebí státní autority k zabezpečení tvorby pravidel, norem a institucí, které působí jako rámcové podmínky pro ekonomické jednání účastníků hospodářského procesu⁹² a zároveň zamezí nežádoucím vazbám mezi politickými institucemi a tržními účastníky.

Hospodářský řád by měl být podle závěrů Freiburské školy založen na svobodné soutěži, která vede k efektivní alokaci vzácných zdrojů, tržní ceny v ní plní koordinační funkci⁹³ a konečně je soutěž zdrojem technického pokroku. Neméně podstatnou je však též skutečnost, že svoboda ekonomického rozhodování je nezbytnou součástí svobodného politického systému.⁹⁴

Stát by měl kromě **zajištění předpokladů pro vznik soutěžního systému** vyvíjet aktivitu směřující k jeho udržení. To mimo jiné znamená kontrolovat pro soutěž škodlivé monopolní struktury, které v ekonomice spontánně vznikají. Monopolista má kontrolu nad cenou jím prodávaných výrobků, cena tak není výsledkem soutěžního procesu a nemůže proto plnit koordinační funkci (viz výše k F. A. Hayekovi). Jako nejvhodnější řešení se nabízí regulovat činnost monopolu „jako kdyby“ (*als-ob*) soutěž existovala, tedy stanovit ceny státem ve výši odpovídající soutěžnímu prostředí.⁹⁵

⁹⁰ V tomto směru lze spatřovat hlavní odlišnost od Rakouské školy (zejm. F. A. Hayeka) – viz dále.

⁹¹ HOLMAN, R. a kol. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 349.

⁹² KRABEC, T. Ordoliberalismus a sociální tržní hospodářství. Politická ekonomie, č. 6, s. 884.

⁹³ Viz výše k F. A. Hayekovi.

⁹⁴ HOLMAN, R. a kol. Dějiny ekonomického myšlení. 2. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 352.

⁹⁵ KRABEC, T. Teoretické fundace soutěžní politiky. Praha : Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2006, s. 59 an. K řečenému srov. také neoklasickou analýzu monopolu (výše). Doporučení stanovit cenu na úrovni odpovídající průsečíku křivky poptávky a průměrných (nikoliv mezních) nákladů, jak navrhoval z praktických důvodů Eucken, popisuje uznávaná učebnice P. A. Samuelsona a W. D. Nordhause.

1.8 Shrnutí

Koncepce hospodářské soutěže v Evropě se po druhé světové válce zejména v Německu opřela o určení ordoliberalistů a později o koncepci funkční soutěže. Pojímá soutěž jako proces, který umožňuje každému účastníkovi tvůrčí svobodu, což ve výsledku vede k optimálnímu uspokojení spotřebitelských preferencí. Na druhé straně ovšem svoboda podnikatelského rozhodování je ospravedlnitelná jen potud, pokud nevede k ovládnutí trhu a tím k odstranění konkurence a stejné svobody jiných – tedy představa rozhodovací svobody každého účastníka trhu, jak se chce na něm uplatnit, je nezbytnou podmínkou existence soutěže. Ve svobodném hospodářství není nikdo nucen k podnikatelské činnosti, ale má mít volný přístup k trhu. Každé jednání, které do této svobody zasahuje, ať již jde o státní zásah, nebo o nepatřičné jednání, zejména o dohody jiných, je omezením soutěže.⁹⁶ Z toho se derivuje nezbytnost jistého souboru pravidel, která by měla být formulována negativně, tedy nic nepřikazovat, ale vymezit prostor pro výkon svobodné soutěže a zároveň vytyčit hranice, za něž již nelze jít.

Tyto závěry se staly základem současných soutěžněprávních předpisů, na jejichž formování na komunitární úrovni měla německá teorie nesporný vliv. Nicméně je třeba si povšimnout, že se oproti striktnější regulaci, která charakterizovala období padesátých, resp. šedesátých let, kdy se tyto předpisy formovaly, změnil přístup k nazírání nejen na míru potřebné regulace, ale také na její obsah ve prospěch tzv. *ad hoc* ekonomického přístupu ve smyslu individuálního ekonomického hodnocení relevantních skutečností daného případu, což je zřejmě výsledek ovlivnění Harvardskou, později pak Chicagskou školou. Přestává se klást důraz na formální stránku věci, do popředí vystupuje především otázka, nakolik je určitým jednáním narušena soutěž, resp. nakolik se v důsledku toho podstatně zmenšila. Koncept ochrany soutěže v tomto duchu se projeví, jak uvidíme, nejen v nových hmotněprávních předpisech, ale i v procesních nástrojích při rozhodování o soutěžních věcech.

⁹⁶ Podrobně k tomu BAUMBACH, A., HEFERMEHL, W. Wettbewerbsrecht. München : C. H. Beck.

Kapitola 2 Soutěžní právo

2.1 Co je soutěžní právo?

Nejjednodušeji lze soutěžní právo označit jako soubor právních norem upravujících hospodářskou soutěž mezi podnikateli působícími na trhu a vstupujícími mezi sebou navzájem do soutěžních vztahů. Zřejmě ji chce upravit co nejlépe, což zpravidla bývá úmyslem všech zákonodárců. Složitější ovšem je odpověď na otázku, co znamená „co nejlépe“. Názory na to se různí a jako obvykle záleží vždy na úhlu pohledu.

Pomineme-li krajní hledisko, které se staví negativně k jakýmkoli regulatorním zásahům do této oblasti společenských vztahů, opírajíc se o názory klasické politické ekonomie poloviny 19. století, která vycházela z principu nedotknutelnosti soukromého vlastnictví, smluvní svobody a dodržování uzavřených smluv, a odhlédneme-li i od druhé krajnosti, která popřela jakoukoli svobodu rozhodování v ekonomickém dění a podřídila je bezvýhradně státní regulaci, budeme v ekonomikách, které jsou založeny na tržním hospodářství,⁹⁷ nejspíš hledat odpověď v hospodářské politice státu, která stanoví své cíle a k tomu určuje také nezbytné prostředky.⁹⁸ Hospodářská politika státu se však neformuluje ve vzduchoprázdnu, ale je reakcí na hospodářské situace v daném období. Jejím základním programovým cílem je prosperita ekonomiky státu a jeho obyvatel. Je proměnná toliko v prostředcích, které stát k zajištění tohoto cíle obecně nebo v daném okamžiku volí,⁹⁹ je proměnná zejména ve volbě právní regulace a především v její míře.

Abychom se však dobrali odpovědi na otázku, jaká právní regulace a její míra je ta nejlepší, musíme si zároveň uvědomit, o jaké společenské vztahy jde a jaké se v nich

⁹⁷ Karel Knap pokládá za „rozhodující determinanty pro zachování společenské funkce hospodářské soutěže společensko-ekonomické zřízení a státní hospodářskou politiku, již náleží stanovit v právním řádu prostor pro existenci hospodářské soutěže.“ Další nezbytnou podmínkou, která ovšem vyplývá z předchozích determinant, je existence více hospodářských subjektů, mezi kterými je alespoň potenciálně možná hospodářská soutěž tak, aby tyto subjekty byly stále nuceny brát zřetel na existenci a možné hospodářské jednání ostatních subjektů. Viz KNAP, K. Právo hospodářské soutěže. Praha : Orbis, 1973. Na dobu, v níž tato práce vznikala, jsou to názory pozoruhodné.

⁹⁸ ANDRAE, W. Wettbewerb und Wirtschaftsordnung. FIW-Schriftenreihe, 1963, s. 52, který výslovně konstatuje, že „soutěž v tržním hospodářství nemůže vzniknout a existovat bez státních zásahů, které ji připravují a zajišťují.“

⁹⁹ Je třeba si uvědomit, že většina kartelových zákonů v Evropě vznikala ve dvacátých a třicátých letech min. století. Nelze přehlédnout, že v té době evropské státy a jejich ekonomiky se vyrovnávaly s dozvuky první světové války a čelily důsledkům světové hospodářské krize, a že zřejmě kartelové zákonodárství, které spojovalo zájem na udržení soutěže alespoň formou regulovaných kartelů s ochranou proti zneužití hospodářské moci na úkor spotřebitelů, bylo reakcí na hospodářskou situaci v daném čase.